

માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યેના વલણોનો અભ્યાસ

Dr. Jignaben H. Chaudhari

પ્રસ્તાવના :

એકવીસમી સદીમાં જ્ઞાનની વિસ્તરતી જતી ક્ષિતિજો જ્ઞાન, પ્રગતિના થયેલા પ્રચંડ વિસ્ફોટ સામે કદમ મિલાવવાં એ શક્ય નહિ તો મુશ્કેલ કાર્ય તો બની જ રહ્યું છે. વળી, ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે થયેલા વિકાસને પરિણામે ઓછી શક્તિ વડે ઓછા સમયમાં મહત્તમ ઉત્પાદન લેવું શક્ય બન્યું છે એટલે જ અભ્યાસક્રમમાં ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન અને વિકાસ, ખેતીવાડીક્ષેત્રે થતાં સંશોધનોમાં, આજે લડાતાં યુધ્ધોમાં, તબીબીક્ષેત્રે થતાં સંશોધનોમાં અને વિવિધ પ્રકારનાં વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોમાં અભ્યાસક્રમમાં આવતા વિવિધ વિષયોનાં મુદ્દાના જ્ઞાન વિના ચાલી શકે તેમ નથી.

વર્તમાન શિક્ષણ પ્રણાલીમાં શિક્ષણ પ્રક્રિયા અમુક વિષયો પૂરતી સંકુચિત ન રહેતા નૂતન પ્રવિધિઓ/પ્રયુક્તિઓ સાથે અનેકવિધ વિષયોના શિક્ષણને સ્પર્શતી થઈ છે.

“બધા જ શિક્ષણનું ધ્યેય છે મનુષ્યનો વિકાસ”

-સ્વામી વિવેકાનંદ

માનવ માત્ર બાશપણથી જ જિજ્ઞાસુ હોય છે. નવું નવું જાણવાની ઈચ્છા જીવનભર ચાલતી રહે છે. તેમાંથી જ જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ભૂમિકા રચાય છે. દરેક વાલી અને શિક્ષકે તે જાણવું જરૂરી છે કે બાળકોને કયા ક્ષેત્રમાં અને કયા વિષયમાં રસ છે. ભાળકની રુચિને સમજીને તેને તે દિશામાં શિક્ષિત કરવો જોઈએ. શિક્ષણ દ્વારા વ્યક્તિ સારું – નરસું, સત્ય – અસત્ય, નવીન જ્ઞાન મેળવી શકે છે અને પોતાના જીવનને વધુ સરળ રીતે જીવી શકે છે.

આજે સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિએ વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનમાં વધારા માટે પાયાની જરૂરિયાત છે ત્યારે વિદ્યાર્થીઓમાં સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ તરફ રસ વિકસે તે ખ્યાલ જરૂરી છે. સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓની નૂતન પ્રવિધિઓનો આવિષ્કાર થયો છે ત્યારે સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યે વિદ્યાર્થીઓના અભિપ્રાય જાણવા પણ જરૂરી થઈ પડે છે ?

વિદ્યાર્થીના સર્વાંગીણ વિકાસમાં અભ્યાસક્રમની સાથે સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓ પણ જરૂરી છે. તેનાથી જ વિદ્યાર્થીના વ્યક્તિત્વનું સુચારુ ઘડતર થાય છે.

સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ એટલે સમયનો બગાડ એવો ખોટો અને નકારાત્મક ખ્યાલ વિદ્યાર્થીઓમાં ઘર થઈ ચૂકેલો જોવા મળે છે. માધ્યમિક શાળામાં અધ્યાપન કાર્ય સાથે સંકળાયેલા શિક્ષકો કહે છે કે આજના વિદ્યાર્થીઓ સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતા નથી. સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિને અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન મળ્યું હોવા છતાં વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો તેના પ્રત્યે નિષેધક વલણો ધરાવે છે. તેમાં પરિવર્તન લાવી યોગ્ય વિધાયક વલણો વિકસાવવાની જવાબદારી આચાર્ય, શિક્ષકો, શાળા સંચાલક અને સમાજની છે પરંતુ આ બધું શક્ય કઈ રીતે બને ?

આ પ્રશ્નમાં સંશોધનનો ખ્યાલ સમાયેલો છે. સંશોધન સાચું જોતા શિક્ષણની સમગ્ર ઈમારતનો પાયો છે. વિદ્યાર્થીઓમાં સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યે અરુચિ વર્તાય છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વિદ્યાર્થીઓના સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણ જાણવાનો પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમ્ર પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રસ્તુત સંશોધન માધ્યમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યેનાં વલણોનો અભ્યાસ કરવાના હેતુથી હાથ ધરવામાં આવ્યું છે.

પૂર્વ થઈ ગયેલા સંશોધનોનો અભ્યાસ :

૧. ધીલોન જી. કે.

માધ્યમિક કક્ષાએ શારીરિક શિક્ષણની પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેનાર અને ભાગ નહીં લેનાર વિદ્યાર્થીઓના વ્યક્તિત્વના લક્ષણો, અનુકૂલન અને પ્રેરણાના સ્તરના સંદર્ભમાં સહભાગી અને બિનસહભાગી વિદ્યાર્થીઓનો તુલનાત્મક અભ્યાસ.

ધીલોન જી. કે. (૧૯૭૯) દ્વારા પ્રસ્તુત અભ્યાસ પીએચ. ડી.ની પદવી માટે પંજાબ યુનિ. માં હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો.

A Comparative study of the persoanlity characteristics Adjustment and Motivational level of Non-participant and participant children of secondary schools in Physical Activities.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના મુખ્ય હેતુઓ :

➤ બહિમુખતા, સૌમ્ય મનોવૃત્તિ, અનુકૂલન, સિદ્ધિપ્રેરણા અને શૈ.સિદ્ધિ સહભાગી અને બિનસહભાગી વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત છે કે નહીં તે તપાસવું.

➤ બહિમુખીપણું, સૌમ્ય મનોવૃત્તિ, અનુકૂલન અને સિદ્ધિ પ્રેરણા ઉપર જાતિની અસર તપાસવી.

પંજાબ રાજ્યની શાળાઓમાંથી ૮૦૦ વિદ્યાર્થીઓનો નમૂનો યાદેચ્છિક રીતે પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો. સહભાગી અને બિનસહભાગી વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા સરખી લેવામાં આવી હતી. તેમની ઉંમર ૧૪ થી ૧૭ વર્ષની હતી. તેમાં માહિતી પ્રાપ્તિ માટે ઉપયોગમાં લીધેલ ઉપકરણોમાં ત્રણ કસોટીઓ અને ન્હાડલ સિદ્ધિપ્રેરણા પ્રશ્નાવલિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિમાં દ્વિમાર્ગીય વિચરણ પૃથક્કરણ અને ટી-કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં મહત્વના તારણો આ મુજબ આવ્યા હતા.

➤ સહભાગી વિદ્યાર્થીઓના પ્રામાંક બિનસહભાગી વિદ્યાર્થીઓ કરતા ઊંચા હતા છતાં બંને વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.

➤ સહભાગી વિદ્યાર્થીઓની તુલનાએ બિનસહભાગી વિદ્યાર્થીઓના સૌમ્ય મનોવિકૃતિનાં પ્રામાંક ઊંચા જોવા મળ્યા હતા.

➤ શાળા અનુકૂલન, શૈક્ષણિક બાબતો સાથે અનુકૂલન, સહવિદ્યાર્થીઓ સાથે અનુકૂલન, શાળા અને વહીવટ કક્ષાએ અનુકૂલન, શિક્ષકો સાથે અનુકૂલન અને પોતાની જાત સાથે અનુકૂલન માટે સહભાગી વિદ્યાર્થીઓનાં પ્રામાંકો બિનસહભાગી વિદ્યાર્થીઓ કરતાં ઊંચા જોવા મળ્યા હતા.

- સિદ્ધિ પ્રેરણા કક્ષાએ પણ સહભાગી વિદ્યાર્થીઓનો સિદ્ધિ પ્રેરણાઆંક બિનસહભાગી વિદ્યાર્થીઓ કરતાં ઊંચો હતો.
- સૌમ્ય મનોવૃત્તિ અને બર્લિમુખતા ઉપર જાતિની કોઈ અસર નથી.
- શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કક્ષાએ છોકરીઓનો આંક સહભાગી છોકરાઓ કરતાં ઊંચો જોવા મળ્યો હતો.
-

૨. સંશોધક : કેવિંગ્ટન, કચ્ફીલ્ડ અને ડેવિસ
- સમસ્યા : The impact of creative Teaching Method on the Learning and thinking
- નમૂનો : પોલી જૂલિયર હાઈસ્કૂલ, ગીનીર સ્કૂલ, જિલ્લા સ્ટેટ લેઈક, શહેરી વિસ્તારના ૪૧૭ વિદ્યાર્થીઓ.
- ઉપકરણો : સંશોધકે સર્જનશીલતાની ૭ કસોટીઓ પસંદ કરી જે ગીલફર્ડ ગિલ્ટાઝમાંથી લીધી હતી. (1) Plot Titles (2) Planning Education (3) Gestalt Transformation (4) Apparatus (5) Clip Uses (6) Meaningful Statement (7) Hidden Shapes
- પ્રવિધિ : પ્રાયોગિક જૂથને જ્ઞાન લબ્ધિ કસોટી આપી નિયંત્રિત જૂથને ચીલાચાલુ પદ્ધતિથી અને પ્રાયોગિક જૂથને સર્જનાત્મક ચિંતન પદ્ધતિએ સંદેશા વ્યવહાર અને વાહન વ્યવહાર એકમ શીખવ્યો. તે એકમ પર એક કસોટી આપવામાં આવી.
- તારણો : પ્રાયોગિક જૂથના ૪૪% જવાબો સર્જનાત્મક ચિંતનને લગતા હતા. પ્રાયોગિક જૂથમાંથી ૪૨ છોકરાઓ અને ૨૪ છોકરીઓની સર્જનશીલતા વધુ હતી. છોકરાઓ-છોકરીઓ વચ્ચે સર્જનશીલ ચિંતન અને માનસિક ઉંમર વચ્ચે સહસંબંધ અલ્પ હતો.
૩. સંશોધક : વી. એચ. સેરલ્ટીંગ તથા મેથ્યુ
- સમસ્યા : Effective of Creative Teaching on Creative Thinking of Adolescent
- નમૂનો : ધોરણ-૯ અને ૧૨ના વિદ્યાર્થીઓ
- ઉપકરણો : મહેંદ્રી શાબ્દિક સર્જનાત્મક ચિંતન કસોટી, ગિલ્ફર્ડ મેડેલની આકૃતિ કસોટી, ટોરેન્સ અને મેલ્સની કસોટી.
- પ્રવિધિ : ચિંતનાત્મક કસોટી આપી શાળાના અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે જીવવિજ્ઞાનના ૧૭ પાઠોનું નિરીક્ષણ, વાતાવરણ બદલ્યા સિવાય ચિંતન કસોટી પુનઃ આપવામાં આવી બંને કસોટીનું આંકડાશાસ્ત્રીય વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું.
- તારણો : પૂર્વ કસોટીના ચાર વિષયોના શાબ્દિક પ્રવાહિતા, મૌલિકતા તેમજ વિસ્તૃતિકરણના પ્રામાંક નીચા હતા. ઉત્તર કસોટીના પ્રામાંક આધીન વિષયોમાં સર્જનશીલતાના ઘટકોની અસર જોવા મળી હતી.

૪. શીર્ષક : વિદ્યાર્થીઓનું ગૃહકાર્ય પ્રત્યેનું વલણ

અભ્યાસક : ત્રિવેદી આઈ. એન.

વર્ષ : ૨૦૦૦

હેતુઓ : વિદ્યાર્થીઓનાં ગૃહકાર્ય પ્રત્યેનાં વલણનો અભ્યાસ કરવો અને તેના પર જાતીયતા, ધોરણ, શૈક્ષણિક સિદ્ધિ, માતાની શૈક્ષણિક લાયકાત, પિતાની શૈક્ષણિક લાયકાત, ઘરકામની જવાબદારી અને શાળાના પ્રકારની અસર તપાસવી.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો :

વ્યાપવિશ્વમાં અમરેલી શહેરની માધ્યમિક શાળાઓ લેવામાં આવી હતી. વ્યાપવિશ્વમાંથી યાદેચ્છિક સ્તરીકૃત જૂમળાં પદ્ધતિએ નમૂના પસંદગીની રીતે કુલ છ શાળાઓ પસંદ કરી હતી. ખાનગી ટ્રસ્ટ સંચાલિત શાળાના ૩૭૫ વિદ્યાર્થીઓ અને કોર્પોરેશન શાળાના ૭૫ વિદ્યાર્થીઓ આમ કુલ ૪૫૦ પાત્રોનો નમૂનામાં સમાવેશ કર્યો હતો.

ઉપકરણ : વિકર્ટ પદ્ધતિનાં સોપાનો મુજબ વલણમાપદંડની રચના કરી હતી. સંશોધન પદ્ધતિ : સર્વેક્ષણ સંશોધનપદ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો હતો. પૃથક્કરણની રીત : વિચરણ પૃથક્કરણ દ્વારા પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

તારણો :

- અમરેલીની માધ્યમિક શાળાઓનાં વિદ્યાર્થીઓની કન્યાઓ કરતાં કુમારોનું ગૃહકાર્ય પ્રત્યેનું વલણ વધુ ધનાત્મક હતું તથા ધોરણ-૮ના વિદ્યાર્થીઓ કરતા ધોરણ-૯ અને ૧૦ના વિદ્યાર્થીઓનું ગૃહકાર્ય પ્રત્યેનું વલણ વધુ ધનાત્મક હતું.
- જુદી જુદી શૈક્ષણિક સિદ્ધિ અનુસાર પાસ ક્લાસ અને સેકન્ડ ક્લાસ ધરાવતા વિદ્યાર્થી કરતા ફર્સ્ટ ક્લાસ ધરાવતા તથા જુદી જુદી શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતી માતાઓનાં સંતાનોમાં અભણ માતાઓનાં સંતાનો કરતા એસ.એસ.સી. કે તેથી વધુ અભ્યાસ કરેલી માતાઓનાં સંતાનોનું ગૃહકાર્ય પ્રત્યેનું વલણ વધુ ધનાત્મક હતું.
- જુદી જુદી શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા પિતાના સંતાનો પૈકી અભણ, એસ.એસ.સી.ની શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા પિતાના સંતાનો કરતા સ્નાતક અને અનુસ્નાતક શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતા પિતાના સંતાનોનું ગૃહકાર્ય પ્રત્યેનું વલણ વધુ ધનાત્મક હતું.
- જુદી જુદી ઘરકામની જવાબદારી ધરાવતાં વિદ્યાર્થીઓમાં ગૃહકાર્ય પ્રત્યેના વલણમાં કોઈ તફાવત નથી.
- અમરેલીની ખાનગી શાળા અને કોર્પોરેશન સંચાલિત શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓમાં કોર્પોરેશન સંચાલિત શાળા કરતાં ખાનગી શાળાનાં વિદ્યાર્થીઓનું ગૃહકાર્ય પ્રત્યેનું વલણ વધુ ધનાત્મક હતું.

- ૫. શીર્ષક** : માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓના અંગ્રેજી વિષય પ્રત્યેના વલણ પર કેટલાંક ચલોની અસરોનો અભ્યાસ
- અભ્યાસક** : લાવડિયા ડી. આર.
- વર્ષ** : ૧૯૯૭
- હેતુઓ** : અંગ્રેજી વિષય પ્રત્યેનું વલણ જાણવા માટે વલણ માપદંડની રચના કરી વલણ પર જાતીયતા, વિસ્તાર, ધોરણ, માતા અને પિતાની શૈક્ષણિક કક્ષાની અસર તપાસવી.
- વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો** : વ્યાપવિશ્વમાં રાજકોટ તાલુકાની માધ્યમિક શાળાઓ હતી. વ્યાપવિશ્વમાંથી ૭ શાળાઓનાં ૯૨૪ પાત્રોને યાદેચ્છ જૂમખામાં નમૂના પસંદગીની રીતે પસંદ કર્યા હતાં.
- ઉપકરણ** : ઉપકરણ તરીકે ચિકર્ટ પદ્ધતિથી રચેલ વલણ માપદંડનો ઉપયોગ કર્યો હતો.
- સંશોધન પદ્ધતિ** : સંબંધાત્મક અભ્યાસની એક પદ્ધતિ કારણ તુલનાત્મક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરાયો હતો.
- પૃથક્કરણની રીત** : ટી-કસોટી તથા સબસંબંધ દ્વારા પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું.
- તારણો** :
- રાજકોટ તાલુકાના માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓમાં કુમારો કરતા કન્યાઓ અંગ્રેજી વિષય પ્રત્યે ઊંચું વલણ ધરાવતી હતી.
  - ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં શહેરી વિદ્યાર્થીઓ અંગ્રેજી વિષય પ્રત્યે ઊંચું વલણ ધરાવતા હતા.
  - ધોરણ-૮ના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં ધોરણ-૯ અને ૧૦ના વિદ્યાર્થીઓ અંગ્રેજી વિષય પ્રત્યે ઊંચું વલણ ધરાવતા હતા. જ્યારે નવ અને દસના વિદ્યાર્થીઓ અંગ્રેજી વિષય પ્રત્યેના વલણમાં સમાન હતા.
  - વિદ્યાર્થીઓમાં માતા પિતાની શૈક્ષણિક કક્ષા જેમ ઊંચી તેમ વિદ્યાર્થીઓ અંગ્રેજી વિષય પ્રત્યે ઊંચું વલણ ધરાવતા હતા.
- ૬. શીર્ષક** : “કટક જિલ્લાની માધ્યમિક શાળામાં સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓના અમલીકરણનો અભ્યાસ”
- અભ્યાસક** : સત્રુસલ્યા જયંતિ
- વર્ષ** : ૧૯૯૧
- હેતુઓ** :
૧. કટક જિલ્લાની માધ્યમિક શાળામાં સહ-અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ જોગવાઈનો અભ્યાસ કરવો.
  ૨. માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓમાં તંદુરસ્ત અભિગમના વિકાસમાં સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓની અસરનો અભ્યાસ કરવો.
  ૩. બાળકોના વર્તનના સામાજિકરણમાં, તેમને યોગ્ય નાગરીકતાની તાલીમ આપવામાં અને તેમનામાં માનવહિતના ગુણો ખીલવવામાં સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓની ભૂમિકાનો અભ્યાસ કરવો.

૪. વિદ્યાર્થીઓ જ્યારે યુક્ત ઉંમરના થાય ત્યારે તેમને જવાબદારીઓ સ્વીકાર માટે મદદ કરવામાં સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનો ભૂમિકાનો અભ્યાસ કરવો.
૫. સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનો અમલીકરણ ન થવાના કારણો શોધવા
૬. કટક જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાઓમાં સહ-અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનું સફળ અમલિકરણ થાય તેના ઉપાયો સૂચવવા.

પદ્ધતિ : (નમૂના પસંદગી અને માહિતીનું એકત્રીકરણ)

ઓરિસ્સા રાજ્યના કટક જિલ્લાની ૮૪૩ શાળાઓમાંથી ૧૦૦ શાળાઓની પસંદગી યાદેચ્છિક નમૂના પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. આ શાળાઓમાંથી કુલ ૫૦૦ શિક્ષકો અને ૩૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓની યાદેચ્છિક રીતે પસંદગી કરવામાં આવી હતી. પ્રશ્નાવલી અને વ્યક્તિગત સામૂહિક મુલાકાત દ્વારા માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું. એકત્રીત માહિતીનું પૃથક્કરણ ગુણાત્મક રીતે કરવામાં આવ્યું હતું.

તારણો :

- નમૂનામાં બંને જાતિઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો તેમજ જાતિને અભ્યાસમાં એક ચલ તરીકે સમાવવામાં આવ્યો નહતો છતાં પણ છોકરા અને છોકરીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ તરફના જુકાવ (રસમાં) તફાવત જોવા મળ્યો હતો.
- કેટલીક સામાન્ય પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે રમતગમત, નાટક, ચર્ચા, ડ્ર.જી.જી., ડ્ર.ઝ.ઝ. સ્કૂલ મેગેઝીન, સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ, પેરેન્ટ્સ ડે, લાયબ્રેરી વર્ક, પ્રાથમિક સારવાર વગેરેમાં છોકરાઓ અને છોકરીઓ સમાન રસ ધરાવતા હતા.
- બાળકો માટેની પ્રામ સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ માટેની જોગવાઈઓ તેમની તરુણાવસ્થાની જરૂરીયાતોને પુરી કરવામાં સક્ષમ નહોતી.
- વિવિધ પ્રકારની સહ-અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ માટેની જોગવાઈઓ હોવા છતાં બહુ ઓછી પ્રવૃત્તિઓનું વાસ્તવમાં અમલીકરણ થતું.
- આર્થિક સહાય, સ્થળ, સમય, નિષ્ણાંતો, સ્ટાફ, સાધન સામગ્રી, નવરાશ વગેરે જેવી બાબતોના ઉપયોગોને લીધે સંસ્થાઓ માટે બધી સહ-અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનું અમલીકરણ કરવું મુશ્કેલ હતું.
- શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની વધુ પડતી સંખ્યાને લીધે બહુ ઓછા વિદ્યાર્થીઓ આવી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેતા હતા.
- બધી જ સહ-અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ અમલીકરણ માટે પૂરતી અને સમાન આર્થિક અને તકનિકી સહાય મળતી નહોતી.
- બગીચા બનાવવા, વૃક્ષારોપણ, રેડ કોસ, સાયકલીંગ, સફાઈ, પ્રાથમિક સારવાર વગેરે જેવી પ્રવૃત્તિ માટેની જોગવાઈઓ અર્થહીન જોવા મળી હતી.

અભ્યાસના હેતુઓ :

અભ્યાસના હેતુઓ સંશોધનની આધારશીલા છે. માણસની દરેક પ્રવૃત્તિ પાછળ ચોક્કસ, બિનચોક્કસ ઉદ્દેશો અવશ્ય રહેલા હોય છે. સંશોધકો પણ અભ્યાસને ચોક્કસ દિશા સૂચન મળે અને સમસ્યાનો ઉકેલ શોધી શકાય તે માટે વિષયને અનુરૂપ હેતુઓ નિશ્ચિત કરે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનના હેતુઓ નીચે મુજબ છે.

- માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યેના વલણ માપદંડની રચના કરવી.
- માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યેના વલણ માપદંડને પ્રમાણિત કરવો.
- માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓની વલણોની કક્ષા નક્કી કરવી.
- માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિના વલણો પર ધોરણની અસર તપાસવી.
- માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિના વલણો પર જાતિની અસર તપાસવી.
- માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિના વલણો પર વિસ્તારની અસર તપાસવી.
- સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિ પરત્વે હકારાત્મક વલણો વિકસાવવા ઉપયોગી સૂચનો કરવા

અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ :

સંશોધન કરવા માટે સંશોધન અભ્યાસના હેતુઓ અને શીર્ષક નક્કી કર્યા પછી સંશોધક પોતાની સમસ્યાના સંદર્ભમાં કામચલાઉ જબાવો કે ઉકેલો રચે છે જેને ઉત્કલ્પના તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે નીચે મુજબની ઉત્કલ્પનાઓ બાંધવામાં આવી છે.

- માધ્યમિક શાળાના છોકરા-છોકરીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓના વલણ પર મેળવેલ પ્રામાંકોના મધ્યક વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય..
- ધોરણ-૮ અને ૧૦ ની છોકરીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓના વલણ પર મેળવેલ પ્રામાંકોના મધ્યક વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
- ધોરણ-૮ અને ૧૦ ના છોકરાઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓના વલણ પર મેળવેલ પ્રામાંકોના મધ્યક વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
- **વ્યાપવિશ્વની વ્યાખ્યા :**
- સંશોધન યોજનાને સુવ્યવસ્થિત સ્વરૂપ આપવા માટે અને સંશોધન યોજનાને સ્પષ્ટ બનાવવા માટે વ્યાપવિશ્વનો નિદર્શ અત્યંત આવશ્યક છે.
- એચ.જી. દેસાઈ અને કે.જી. દેસાઈ^૩ (૧૯૯૨) વ્યાપવિશ્વની વ્યાખ્યા આપતાં જણાવે છે કે “જ્યાં સુધી વ્યાપવિશ્વની સાચી વ્યાખ્યા ન થાય ત્યાં સુધી લીધેલા નમૂનાને આધારે તારણો મેળવવાનું શક્ય ન બને. વ્યાપવિશ્વની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા ન હોય તો ક્યા અને કેવા પ્રકારના પાત્રો પસંદ કરવા તે ન સમજાય.”
- **K. S. Sidhu⁴ (1940)** વ્યાપવિશ્વની વ્યાખ્યા આપતા જણાવે છે કે, **“Population means an aggregate or the totality of the subject, regarding which inferences are to be made in sampling study.”**

- વ્યાપવિશ્વ એટલે એવા પાત્રોનો સમૂહ કે જેની એક યા વધુ લાક્ષણિકતાઓ સામાન્ય હોય અને જેની સંશોધનમાં જરૂર પડે. આથી પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો નમૂનો પસંદ કરી શકાય છે. જેના પરિણામો વ્યાપવિશ્વને લાગુ કરી શકાય છે.
- પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં અમદાવાદ જિલ્લાના ગુજરાતી માધ્યમના માધ્યમિક શાળાના શૈક્ષણિક વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ ના ધોરણ-૮ અને ૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણોનો અભ્યાસ છે. તેમને વ્યાપવિશ્વ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા છે.
-
- ૪.૨.૬ નિદર્શની પસંદગી :
- સંશોધન માટે નિદર્શ પસંદગી અતિ મહત્વની બાબત છે. નિદર્શ પસંદગીનું મહત્વ જણાવતાં જડોન ડબલ્યુ બેસ્ટ^૫ (૧૯૮૬) કહે છે કે,
- **“The process of sampling makes it possible to draw valid interences or generalization on the basis of careful observation of variable with in a realitively small proporation of the population.”**
- સંશોધન કાર્ય સમયે નમૂના પસંદગી અત્યંત કાળજી અને ચીવટ માંગી લે છે. કારણ કે નમૂનો સમગ્ર વ્યાપવિશ્વનું પ્રતિનિધિત્વ કરે તેવો હોવો જોઈએ અને પૂર્વગ્રહરહિત હોવો પણ જરૂરી છે. નિદર્શની પસંદગીની અસર પરિણામો પર પડે છે. નિદર્શ પસંદગીમાં જો કોઈ ચૂક થાય તો તારણો અર્થહિન અને ઉલટાં આવે છે. તેમજ સંશોધન અભ્યાસનું કોઈ મહત્વ રહેતું નથી.
- **Anne Anastasi⁶ (1955) “Equally important is the requirement that the sample be representative of the population under consideration.”**
- આમ સમગ્રને આવરી લેતાં ગાગરમાં સાગર સમાન નમૂના દ્વારા પ્રાપ્ત માહિતી અભ્યાસમાં ઉપયોગી બને છે. નિદર્શની પસંદગી કરવાથી સંશોધન ક્રિયામાં સમય, શક્તિ અને નાણાંની બચત થાય છે. પ્રતિનિધિરૂપ નમૂનાથી મુલાકાત લેનારાઓને વધુ સારી તાલીમ આપી સારા અંકુશો રાખી ઊંડો અને વિશદ્ અભ્યાસ થઈ શકે.
- આ પ્રમાણેના નિદર્શની પસંદગી કરવા માટે અનેક વૈજ્ઞાનિક પ્રયુક્તિઓ છે. તેમાંથી અભ્યાસિકાએ સ્તરીકૃત યાદચ્છિક ઝૂમખા નમૂના પદ્ધતિ દ્વારા સમષ્ટિના પાત્રોના સ્તરને જૂથોમાં સમાવ્યા છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધનમાં અભ્યાસિકાએ પૂર્વેક્ષણ કરવાનું જરૂરી હોવાથી ૪ માધ્યમિક શાળાઓમાં પૂર્વેક્ષણ માટે અને ૬ માધ્યમિક શાળાઓમાં ધોરણ ૮ અને ૧૦ના વિદ્યાર્થીઓને નમૂનાના પાત્રો તરીકે પસંદ કરવાનું નક્કી કર્યું હતું. નમૂના અંગેની માહિતી હવે પછીના પ્રકરણમાં આપવામાં આવી છે.

● **સંશોધન પદ્ધતિ :**

સંશોધન કરવા માટે અનેક પદ્ધતિઓ છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ અમદાવાદ જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાઓના ધોરણ-૯ અને ૧૦ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યેના વલણોના સંદર્ભમાં હોવાથી અભ્યાસિકાએ સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો છે.

માહિતી એકત્રીકરણની યોજના :

પ્રસ્તુત સંશોધનના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્ર કરવા માટે માધ્યમિક શાળામાં રૂબરૂ જઈ સંશોધનને લગતી માહિતી માટે આચાર્યશ્રીની અનુમતિ માંગવાનું નક્કી કર્યું. ત્યારબાદ વિદ્યાર્થીઓ પાસે વલણ માપદંડ ભરાવવા આપેલ સમય પ્રમાણે રૂબરૂ જઈ દરેક માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓને રૂબરૂ વલણ માપદંડ ભરાવવા એવું નક્કી કર્યું. વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી સૂચનાઓની સમજ આપવાનું વિચાર્યું. વિદ્યાર્થીઓને કોઈપણ પ્રકારના ભય, ચિંતા વગર તંદુરસ્ત વાતાવરણમાં વલણ માપદંડના પ્રતિચારો આપી શકે તે રીતે વર્ગખંડનું સંચાલન કરવાનું વિચારવામાં આવ્યું. આ રીતે માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવાનું વિચાર્યું હતું. વલણ માપદંડ ભરવા વિદ્યાર્થીઓને પૂરતો સમય આપવાનું નક્કી કર્યું.

માહિતીના પૃથક્કરણની યોજના :

- કોઈપણ સંશોધનમાં મેળવેલ માહિતીને ટૂંકમાં રજૂ કરવા માટે તથા સરળતાથી સમજી શકાય તેવા સ્વરૂપમાં દર્શાવી શકાય તે માટે તેનું યોગ્ય રીતે વર્ગીકરણ કરવું જરૂરી છે. વર્ગીકરણ એ વસ્તુઓ વચ્ચેનો યોગ્ય ક્રમાંક છે. સંબંધ દર્શાવવાનો એકમાત્ર રસ્તો છે.
- વિદ્યાર્થીઓએ મેળવેલ વ્યક્તિગત પ્રામાંકોને જાતિ અને વિસ્તાર અનુસાર વિવિધ ચલોના સંદર્ભમાં માહિતીનું પૃથક્કરણ કરવાનું નક્કી કર્યું. ત્યારબાદ પ્રામાંકોના આધારે આવૃત્તિ વિતરણ તૈયાર કરી મધ્યવર્તી સ્થિતિના માપ તરીકે સરાસરી, ચલિતતાના માપ તરીકે પ્રમાણવિચલન, ઉપરાંત પ્રમાણભૂત ટી-કસોટીની ગણતરી કરવાનું વિચાર્યું. ટી-કસોટીની મદદથી મેળવેલ મૂલ્યને આધારે જે તે ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી કરવાનું નક્કી કર્યું. ઉપરાંત કુલ આવૃત્તિ વિતરણનો જાતિ અને વિસ્તાર ચલોના આવૃત્તિ વિતરણો પરથી સારણી પણ તૈયાર કરવાનું વિચાર્યું હતું.

સારણી-૧. ૧

ધોરણ-૯ અને ૧૦ ના છોકરાઓ અને છોકરીઓની સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી, પ્રમાણ વિચલન અને -મૂલ્ય

ક્રમ	જાતિ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણવિચલન	-મૂલ્ય
૧	છોકરાઓ	૩૩૩	૧૫૭.૨	૧૭.૦૮	૧.૪૦
૨	છોકરીઓ	૨૬૭	૧૬૦.૦	૧૭.૩૪	સાર્થક નથી

ધોરણ-૯ અને ૧૦ ના છોકરાઓ અને છોકરીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિના વલણોની સરાસરીઓ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નહીં હોય. અહીં ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે. એટલે કે સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણો ઉપર જાતિની કોઈ સાર્થક અસર થતી નથી. આમ, ધોરણ-૯ અને ૧૦ નાં છોકરાઓ અને છોકરીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો સમાન છે.

સારણી - ૧.૨

ધો - ૯ અને ૧૦ ની છોકરીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી, પ્રમાણવિચલન અને -મૂલ્ય

ક્રમ	ધોરણ	જાતિ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણવિચલન	-મૂલ્ય
૧	૯	છોકરીઓ	૧૩૨	૧૫૮.૮	૧૭.૬૮	૧.૦૬
૨	૧૦	છોકરીઓ	૧૩૫	૧૬૧.૦	૧૫.૮૨	સાર્થક નથી

સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના ધોરણ-૯ અને ૧૦ની છોકરીઓના વલણોની સરાસરી વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નહીં હોય અહીં ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે. એટલે કે ધોરણ - ૯ અને ધોરણ - ૧૦ ની છોકરીઓના વલણો સમાન છે.

સારણી-૧.૩

ધોરણ-૯ અને ૧૦ ના છોકરાઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી, પ્રમાણ વિચલન અને -મૂલ્ય.

ક્રમ	ધોરણ	જાતિ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણ વિચલન	-મૂલ્ય
૧	૯	છોકરાઓ	૧૬૮	૧૫૪.૩	૧૬.૭૭	૧.૬૩
૨	૧૦	છોકરાઓ	૧૬૫	૧૬૦.૩	૧૬.૭૮	સાર્થક નથી

ધોરણ-૯ અને ૧૦ ના છોકરાઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નહીં હોય. અહીં ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે. એટલે કે ધોરણ-૯ અને ધોરણ-૧૦ ના છોકરાઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો સમાન છે.

સંશોધનના તારણો :

પ્રસ્તુત અભ્યાસના મહત્વના તારણો આ મુજબ છે.

૧. અમદાવાદ જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાઓના ધો-૯ અને ૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓ સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યે ઉચ્ચ વલણ ધરાવે છે. મધ્યમ, અતિ ઉચ્ચ અને નિમ્ન વલણ ધરાવતાની સંખ્યા ઓછી છે અને અતિનિમ્ન વલણ ધરાવનારની સંખ્યા અલ્પ છે. તેથી મોટાભાગનાં વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનું વલણ ઘણું જ હકારાત્મક છે.
૨. અમદાવાદ જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાના છોકરા અને છોકરીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો સમાન રીતે હકારાત્મક છે. તેઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનો વલણો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો નથી. આમ માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો ઉપર જાતીય તફાવતની અસર જોવા મળી નથી.
૩. અમદાવાદ જિલ્લાના કેટલાંક તાલુકા જેવાં કે, સીટી, સાણંદ અને વિરમગામ તાલુકાના માધ્યમિક શાળાના ધો-૯ અને ૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો સમાન રીતે હકારાત્મક છે. તેઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો

નથી. આમ સીટી, સાણંદ અને વિરમગામ તાલુકાના માધ્યમિક શાળાના ધો-૯ અને ૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો ઉપર વિસ્તારની અસર જોવા મળી નથી જ્યારે દસકોઈ, બાવળા, ધોળકા તાલુકાના માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો સમાન નથી. તેમના વલણોમાં સાર્થક તફાવત છે. આમ, આ તાલુકાઓમાં ધોરણ-૯ ના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં ધો-૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓનાં સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો સાર્થક રીતે ચઢિયાતાં છે, અને તેમના વલણો પર વિસ્તારની અસર જોવા મળી છે.

૪. અમદાવાદ જિલ્લાના એક તાલુકાના વિદ્યાર્થીઓની બીજા તાલુકાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે સરખામણી કરતાં દસકોઈ અને ધોળકા તેમજ સીટી અને બાવળા તાલુકાના માધ્યમિક શાળાના ધો-૯ અને ૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો સમાન રીતે હકારાત્મક છે. તેઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો નથી. જ્યારે બીજા તાલુકાઓના માધ્યમિક શાળાના ધો-૯ અને ૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો છે. આમ માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો ઉપર વિસ્તારના તફાવતની અસર જોવા મળી છે. સીટી, દસકોઈ અને બાવળા તાલુકાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો સાર્થક રીતે ચઢિયાતાં છે.

સંશોધનના સૂચનો :

પ્રસ્તુત સંશોધનને આધારે અભ્યાસિકા નીચેના સૂચનો કરવા પ્રેરાય છે. વિદ્યાર્થીઓમાં સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણો હકારાત્મક બને તે માટે નીચેના જેવા ઉપાયો લાઇ ધરવા જોઈએ.

- શિક્ષકોએ વિદ્યાર્થીઓને રસ પડે તેવી રીતે વિવિધ શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનો ઉપયોગ કરીને સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ આપવી જોઈએ.
- માતા-પિતાએ વિદ્યાર્થીઓની સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિમાં જરૂરી માર્ગદર્શન/મદદ પૂરી પાડવી જોઈએ.
- શિક્ષકોએ સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિમાં ફક્ત લખવાની જ પ્રવૃત્તિ ન આપતા પ્રવૃત્તિલક્ષી સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ જેવી કે, વ્યક્તિ મુલાકાત, નમૂના એકત્રીકરણ, સંસ્થા મુલાકાત, નાટક, વક્તવ્ય આપવું જોઈએ.
- શિક્ષકોએ સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિની યોગ્ય ચકાસણી કરી જરૂરી સૂચનો વિદ્યાર્થીઓને આપવા જોઈએ.
- શિક્ષકોએ વિદ્યાર્થીઓની રસ, ઝચિ અને વચકલાને ધ્યાનમાં રાખીને સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ આપવી જોઈએ.
- શિક્ષક જ્યારે વૈવિધ્યપૂર્ણ સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ આપે ત્યારે તેણે વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી સંદર્ભ સાહિત્ય વિષયક માહિતી આપવી જોઈએ.

ભાવિ સંશોધનની દિશાઓ :

સંશોધન પ્રક્રિયા સાંકળ જેવી છે. એ અવિરત ચાલ્યા કરે છે. કોઈ એક સંશોધનનો અંત બીજા અનેક સંશોધનના માર્ગ ખોલે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ બાદ ભવિષ્યમાં નીચે જેવા વિવિધ વિષય પર સંશોધન હાથ ધરી શકાય એવાં કેટલાંક વિષયો અભ્યાસિકાએ સૂચવ્યા છે જે નીચે મુજબ છે.

- અમદાવાદ જિલ્લાના માધ્યમિક વિભાગના ધો-૯ અને ધો-૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો તેમની શૈક્ષણિક સિદ્ધિના સંદર્ભમાં તપાસવા.
- અમદાવાદ જિલ્લાના ગ્રામ્ય વિસ્તારના માધ્યમિક વિભાગના ધો-૯ અને ધો-૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણોની તેમની શૈક્ષણિક સિદ્ધિના સંદર્ભમાં તપાસવા.
- અમદાવાદ જિલ્લાના માધ્યમિક વિભાગના ધો-૯ અને ધો-૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણો તપાસવા.
- ગુજરાતી માધ્યમ અને અંગ્રેજી માધ્યમના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના વલણોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
- શહેરી અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના ધો-૯ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
- શહેરી અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના ધો-૧૦ ના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
- માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણોનો અભ્યાસ કરવો.
- માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોના સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેનાં વલણોનો અભ્યાસ કરવો.

૭.૫ ઉપસંહાર :

સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ શિક્ષણ પ્રક્રિયાનું અગત્યનું અંગ છે. વિદ્યાર્થીઓ સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે હકારાત્મક વલણો કેળવે તો તેમનો સર્વાંગી વિકાસ થાય. પ્રસ્તુત અભ્યાસનું મહત્વનું તારણ એવું છે કે વિદ્યાર્થીઓ સહ અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે તટસ્થ વલણો ધરાવે છે. આ વલણો હકારાત્મક બને એવાં કેટલાંક સૂચનો અભ્યાસિકાએ કર્યાં છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ અમદાવાદ જિલ્લાના છ તાલુકાની માત્ર છ શાળાઓના ૬૦૦ વિદ્યાર્થીઓ પૂરતા મર્યાદિત હોવાથી તેના પરિણામોનું સાર્વત્રીકરણ થઈ શકે નહીં તેમ છતાં પ્રસ્તુત અભ્યાસ ગુજરાતની માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને યત્કિંચિત ઉપયોગી બનશે તો અભ્યાસિકાનો આ નમ્ર લઘુ પ્રયાસ સાર્થક થયો ગણાશે.

સંદર્ભ સૂચિ

1. MacGrath, (1970), **Research Methods and Design for Education**, sevanton: International Text Book Company, p.115.
2. M.W.Robert Travers, (1969), **An Introducation to Educational Research**, New York; The Mcmilan Company, P. 37.
3. K.S.Siddhu (1990), **Methodology of Research and Education**, New Dehli, Sterling Published Pvt. Ltd., P.203.
4. H.E.Garrett (1971), **Statistics in psychology and Education**, Bombay, Vakils fetters and simons Pvt. Ltd., P.203
૫. કે.જી.દેસાઈ અને એચ.જી.દેસાઈ, (૧૯૯૭), સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, પૃ. ૧૯૩.
6. Rose and stanly, (1966), **Measuring Educational Acivement**, New Delhi, India, Pvt. Ltd., P.52.
7. W.S. Manroe and Enghart **"The Element of Research" New york Prentice hall of Inc.** 1956 Page No. 536.
૮. કૃષ્ણકાંત ગો. દેસાઈ **મનોવૈજ્ઞાનિક પરિભાષા અને વિભાવના** યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ-૬ દ્વિતીય આવૃત્તિ ૨૦૦૧ પૃષ્ઠ નં. ૧૮.
૯. કે.જી.દેસાઈ અને આર.પી.શાહ **"શૈક્ષણિક પરિભાષા અને વિભાવના"** યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ-૬ દ્વિતીય આવૃત્તિ ૨૦૦૧, પૃષ્ઠ નં. ૨૩૨.
10. Webster's Dictionary **"New Collegiate Dictionary"** Calcutta Scientific Book Agency (VIIth Ed. Based on Webster's Third New International Dictionary.) Page No. 136.

૧૧. બી.યુ. પારેખ અને એમ. ડી. ત્રિવેદી, (૧૯૯૪), શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર,
અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, પૃ. ૩૪૨.

12. Anastasi Anne. (1995) "Psychological Testing". (fifty Edition)
New York; The Macmillian and Co.

13. Best John W. (1953) "Research in Education" New Delhi :
Prentice Hall of India

14. Sidhu K.S. (1990) "Methodology of Research in Education." New
Delhi : Sterling Published Pvt. Ltd.

૧૫. દેસાઈ એચ. જી. (૧૯૭૩) "સંશોધનની પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ"
અમદાવાદ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ.

૧૬. દેસાઈ કે. જી. અને શાહ આર. પી. (૨૦૦૦) "શૈક્ષણિક પરિભાષા
અને વિભાવના" (દ્વિતીય આવૃત્તિ) અમદાવાદ યુનિવર્સિટી
ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ.

૧૭. બુદ્ધદેવ પી. વી. (૧૯૯૧) "મનોવલણ અને તેનું માપન" રાજકોટ,
સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.